

УДК 378.937

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ільїна Олена, викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту психолого-педагогічного факультету, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

ORCID: 0000-0003-1951

E-mail: ilinahelen@ukr.net

У статті розкривається актуальність дослідження процесу виховання гендерної культури молодших школярів. Розглянуті основні напрями сучасних психолого-педагогічних досліджень з проблеми становлення гендерного виховання молодших школярів. Визначені критерії сформованості гендерної культури. Представлений теоретичний аспект виховання гендерної культури дітей як передумови практичної складової процесу виховання цього виду культури. Показана роль батьків і учителя початкових класів у вихованні гендерної культури дітей. Запропоновані орієнтири (напрями і форми) спільної діяльності педагогів та батьків з питання, що вивчається.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерні стереотипи, гендерна культура, молодші школярі, початкова школа, формування особистості, гендерна ідентичність.

FEATURES OF GENDER CULTURE EDUCATION IN PRIMARY SCHOOLCHILDREN

Ilina Olena, Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology and Management of the Psychological-Pedagogical Faculty, Communal Institution "Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council.

ORCID: 0000-0003-1951

E-mail: ilinahelen@ukr.net

The article reveals the relevance of the study of the process of raising the younger schoolchildren's gender culture. The development of the gender culture of boys and girls is due to the society that declares gender equality. But in real life there is a gender asymmetry of general social and family norms, stereotypes. The main directions of modern psychological and pedagogical researches on the problem of the formation of junior pupils' gender education are considered. In the course of numerous studies it was observed that children of junior school age receive targeted gender education by creating a different educational environment for boys and girls that manifests itself in various aspects of the relationship between parents and children.

Therefore, the criteria for the formation of a gender culture are determined:

- *establishing the correct relationship between a boy and a girl;*
- *desire for mutual understanding;*
- *the presence of qualities peculiar for boys (men): courage, knight, nobility, hard work, ability to overcome difficulties, etc.;*
- *the presence of qualities peculiar for girls (women): kindness, femininity, sensitivity, softness, tolerance, care, love for children;*
- *the presence of honesty, sincerity, trust, loyalty, mercy, mutual help.*

The theoretical aspect of education of the gender culture in children as a prerequisite for the practical

component of the process of education of this culture is presented. The role of parents and primary school teachers in the education of the gender culture in children is shown. Teachers in the education of the gender culture of children, apart from their sexual differences, need to have a clear idea of the integrative qualities of boys and girls, which is not always correctly interpreted by many parents. The article suggests orientations (directions and forms) of the joint activity of teachers and parents on the subject under study. For parents it is necessary to hold mini-lectures, discussions, conferences, which will help them to better understand the level of relations in their own family, to understand the essence of the concepts of "courage", "femininity", to come closer to the true understanding of these categories, to realize that the future family life of the younger generation depends on the level of the gender culture of children (in general, the culture of behavior).

Keywords: *gender, gender education, gender stereotypes, gender culture, primary schoolchildren, primary school, personality formation, gender identity.*

Розвиток гендерної теорії і активне впровадження її в різні наукові області, такі як соціологія, психологія, педагогіка, філософія, культурологія, історія мистецтва, обумовлено актуальністю проблем, які створюють передумови для розгляду теорії гендера як філософсько-культурологічної парадигми, в надрах якої народжується новий погляд на гендерну культуру.

Гендерна культура є однією з ознак стійкості гендера. Вони пояснюють соціокультурні характеристики, присвоєні індивідами в процесі соціалізації на усіх етапах життєвого шляху.

Найважчий культурний ресурс гендерних представлень не просто визначає місце гендерної політики в модернізаційних процесах. Він стає ідейним джерелом для осмислення і виправдання цілком реальних соціальних процесів і гендерної культури України.

В Україні звернення до вирішення проблеми свідчать такі «кроки», як створення культурно-освітніх об'єднань і центрів, що займаються дослідженням гендерних проблем. На даний час в Україні діє багато організацій, які займаються вирішенням гендерних проблем, серед яких 7 гендерних студій і кафедр у закладах вищої освіти, 20 гендерних центрів освіти. Особлива увага вихованню гендерної культури дітей і молоді відповідають такі документи, як Конституція України (статті 24, 51), Декларація тисячоліття ООН (2000), Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996) тощо. У цих документах підкреслюється, що при відповідному вихованні дітей і молоді, відбувається усвідомлення базових ознак і соціальних норм мужності і жіночності, ролевих моделей статі. Але ці досягнення можливі, якщо створюються умови (у школі, сім'ї та ін.) для ідентифікації особи дитини як представника визначеної статі.

У своїй статті основну мету ми визначаємо як спробу обґрунтувати, на основі аналізу, особливості виховання гендерної культури молодших школярів, та накреслити шляхи подальшого розв'язання.

Важливим в руслі досліджуваної нами проблеми є те, що термін «гендер» пов'язаний воєдино з такими поняттями, як «гендерна культура», «гендерне виховання», які в сучасних умовах притягують увагу не лише теоретиків, але і практиків.

Нині велика частина гендерних досліджень присвячена проблемам гендерної культури. Її аспекти широко обговорюються в науковій літературі (вітчизняною і зарубіжною) (А. Аніщенко, С. Вихор, О. Вороніна, Т. Дороніна, І. Іванова, Л. Кобелянська, В. Кравець, Г. Лактіонова, О. Луценко, І. Мунтян, С. Олійник,

О. Семиколєнова, П. Терзі, О. Цокур, Л. Штильова, Л. Яценко, С. Яшник), в ході науково-практичних конференцій (Г. Балл, С. Бем, Ш. Берн, І. Бех, М. Боришевський, Т. Говорун, І. Кон, В. Кравець, О. Сухомлинська, Л. Штильова), в дисертаційних дослідженнях. Так, А. Бондарчук дослідила особливості виховання в студентській молоді культури сімейних взаємин; С. Вихор проаналізувала процес гендерного виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку; В. Кравець обґрунтував теоретико-методичні засади підготовки учнівської молоді до сімейного життя; Л. Мозгова схарактеризувала гендерну складову методики навчання української літератури в старшій школі; П. Терзі дослідив питання формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів; Л. Яценко визначила педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання тощо.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що гендерна культура в дослідженнях визначена як культура, яка передбачає наявність у людини правильного уявлення про правила і культуру взаємовідносин між статями, турботі, про гендерну рівність, взаємовідносини в соціумі тощо. Так, на думку О. Кікінежді, О. Кізь (2007), гендерна культура, розглядається як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот [2, с. 64–68].

У сучасній соціально-економічній ситуації актуальність розвитку гендерної культури хлопчиків і дівчаток обумовлена тим, що суспільство декларативно визнає гендерну рівність, але в реальному житті спостерігається гендерна асиметрія загальносоціальних і сімейних норм, стереотипів.

На цьому етапі гендерна освіта часто трактується як елементарне роздільне навчання дітей. Це абсолютно не вірно, оскільки гендерна освіта покликана, враховуючи статево-рольові відмінності і особливості фізичного і психічного розвитку, формувати гармонійно розвинену особу, викоринювати гендерні стереотипи. Крім того, гендерні стереотипи разом з нормами і приписами виконують важливу роль в процесі конструювання гендерного осмислення особистості.

Метою гендерного виховання в школі має бути подолання гендерних стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості дитини, хлопчика і дівчинки. Впровадження гендерних підходів в школі сприяє розвитку партнерських стосунків між статями, виховує їх у душі толерантності.

Через виховання, освіту і засоби масовій інформації суспільство передає від покоління до покоління уявлення про соціальні ролі громадських цінностях і нормах.

Гендерна тематика – нова для школи. Формування гендерної культури – актуальна проблема сучасності. У педагогіці був упущений один з важливих аспектів виховання особистості дитини – гендерний аспект, що припускає, що відмінності в поведінці і сприйнятті чоловіків і жінок визначаються не стільки їх фізіологічними особливостями, скільки вихованням і поширеними в кожній культурі уявленнями про суть чоловічого і жіночого. Стать людини є природною основою його індивідуальності [3].

Учитель має бути ініціатором позитивного спілкування хлопчиків і дівчаток. Для цього можна проектувати партнерську діяльність, організовувати конкурси, походи, бесіди, де можливий прояв лицарської поведінки хлопчиків і жіночної поведінки дівчаток. Тут можна використовувати тренінги з моделювання певного типу поведінки, до якого повинні прагнути майбутні чоловіки і жінки, впровадження

системи цінностей для хлопчиків і дівчаток.

Формування гендерної культури необхідно здійснювати у взаємозв'язку з усіма іншими напрямками освітньої роботи школи. Потрібний є єдиний підхід з боку батьків, педагогів і фахівців із гендерної просвіти. Цілі, засоби, методи і зміст варіюються залежно від віку. Мета усієї виховної роботи школи – формування цілісної особи чоловіка і жінки, що реально оцінюють що відбувається і здатних поступати згідно з особистими переконаннями, враховуючи складені норми.

При спільному вихованні хлопчиків і дівчаток важливим педагогічним завданням є організація спільних ігор та ігрових ситуацій, що вимагають емоційної співпраці дітей різної статі. В процесі таких ігор діти могли б діяти спільно, але відповідно до гендерних особливостей, тобто хлопчики брали б на себе чоловічі ролі, а дівчатка – жіночі.

Дуже великою проблемою у формуванні гендерної культури учнів, учителів вважають відсутність методичної допомоги з цього питання.

Концепція виховання дітей і молоді передбачає виховання гендерної культури як один з базових компонентів культури особи. Гендерна культура припускає формування у дитини уявлень про життєве призначення чоловіка і жінки, властиві їм позитивні якості і риси вдачі; розкриття фізіологічних, психологічних і етичних особливостей хлопчиків-юнаків, дівчаток-дівчат; формування уявлень про чоловічу і жіночу гідність, а також справжню і уявну красу людини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з питання культури дозволяє стверджувати, що дитина не народжується з набором якостей, характерних хлопчиківі або дівчинці. Ці специфічні особливості закладаються в дитині за допомогою гендерного виховання.

Д. Н. Ісаєв і В. Е. Каган [1] зокрема відмічають: «Вимоги до маскулітності хлопчиків в цілому жорсткіші, ніж до фемінності дівчаток, і хлопчики в ході статевої соціалізації зазнають більшого тиску». В. Е. Каган зв'язує це з статоворольовими особливостями розвитку і виховання, оскільки «виховний тиск на дівчаток менший, а діапазон прийнятності дорослими особливостей їх поведінки і успішності ширше; суб'єктивний компонент дезадаптації і його поведінкові прояви носять в цілому більше камерний, ніж у хлопчиків характер, а компенсація за рахунок включення інших видів діяльності і ціннісних орієнтацій досягається легше; жіночий – в основному або частіше – педагогічний склад створює для дівчаток кращі, ніж для хлопчиків умови». «Жіночий статі властива набагато більша, ніж чоловічому, онтогенетична пластичність, в силу чого вплив середовища виявляється сильнішим для дівчаток» [1, с. 53–62].

О. Цокур [6] зауважує, що освіта та виховання має такі напрямки:

- дослідження педагогічних аспектів процесу гендерної соціалізації дівчат і хлопчиків як суб'єктів шкільного виховання, визначення впливу батьків, однолітків, педагогів, навчальної літератури на формування гендерної ідентичності індивідів обох статей;
- виявлення закономірностей педагогічного впливу вчителів на гендерну ідентичність учнів для створення відповідного середовища щодо самореалізації індивідуальних можливостей учнів [6, с. 6–12].

Враховуючи здійснений аналіз суті гендерної культури, який був зроблений багатьма дослідниками цього питання (В. Кравець, Л. Штильова, О. Железняк,

Т. Говорун, О. Кікінеджи, О. Вороніна, С. Вихор, О. Цокур), та об'єднавши поняття, ми припускаємо, що критеріями сформованості гендерної культури виступають:

- встановлення правильних взаємовідносин хлопчика і дівчинки, юнака і дівчини;
- прагнення до взаєморозуміння;
- наявність якостей характерних для хлопчика (юнаки, чоловіки): сміливість, майстерність у справі, рицарство, благородство, працьовитість, вміння долати труднощі та ін.;
- наявність якостей характерних для дівчинки (дівчата, жінки): доброта, жіночність, чуйність, м'якість, терпимість, турбота, любов до дітей;
- наявність чесності, щирості, довіри, вірності, милосердності, взаємодопомоги.

У кожній з вікових груп дітей ці критерії трансформуються з урахуванням їх особливостей, можливостей. Так, на першому ступені загальної середньої освіти діти лише починають усвідомлювати базові ознаки і соціальні норми мужності і жіночності, освоюють рольові моделі тієї або іншої статі, прагнуть бути хорошим хлопчиком/дівчинкою. Проте, на цьому етапі розвитку дитини дуже важливо враховувати особливості виховання гендерної культури у дівчаток, у хлопчиків.

Педагогам, батькам при вихованні гендерної культури дітей окрім їх статевих відмінностей, необхідно мати чітке уявлення про інтегративні якості хлопчиків (мужність), дівчаток (жіночність), що не завжди вірно трактується багатьма батьками. З наукової точки зору «жіночність» як поняття включає ніжність, доброту, терпіння, вміння прикрашати навколишній світ та ін. А мужність – це сміливість, великодушність, мужність, порядність, відповідальність, турбота про молодші і старші та ін [4].

В ході численних досліджень було помічено, що діти молодшого шкільного віку отримують цілеспрямоване гендерне виховання шляхом створення різного виховного середовища для хлопчиків і дівчаток що проявляється в наступних аспектах взаємовідносин батьків і дітей в сім'ї:

- ступінь свободи, що представляється дітям;
- стереотипи, що розділяються батьками відносно здібностей їх дітей;
- особливості мови батьків по відношенню до хлопчиків і дівчаток та ін.

На наш погляд, максимально до вирішення проблеми виховання гендерної культури молодших школярів необхідно задіяти батьків (інших старших членів сім'ї). При цьому починати роботу слід з моменту приходу дітей в школу: запрошувати батьків на спільні виховні заходи з молодшими школярами, залучати членів сім'ї до участі в справах, що проводяться, і тому подібне. З батьками необхідно проводити міні-лекції, дискусії, конференції і тому подібне, що допоможе їм краще зрозуміти рівень стосунків в їх власній сім'ї, розібратися в суті понять «мужність», «жіночність», наблизитися до вірного розуміння цих категорій, усвідомити, що від рівня гендерної культури дітей (в цілому культури поведінки) багато в чому залежить надалі сімейне життя молодого покоління. Тим паче, що помічена така тенденція: психологічні особливості учнів першому ступеню освіти дозволяють їм швидко реагувати на інформацію, що подається, усвідомлено до неї відноситься, оцінювати, діяти, у тому числі і у сфері оволодіння гендерною культурою.

Дуже важливо щоб система утворення і підконтрольні їй інститути, такі як навчальні заклади, науково-дослідні центри і так далі, брали на себе корегування

існуючих систем ієрархії, які суперечать принципам гендерної рівності. Освіта і гендерна просвіта покликана сформувати гендерну культуру суспільства, сприяти просуванню концепції гендерної рівності. Тема гендерної рівності (у історичному, соціологічному і політичному контексті) має бути включена в програми на усіх рівнях основного (шкільного, ЗВО і так далі), додаткового і неформальної освіти, обговорюватися і транслюватися за допомогою мас-медіа.

Аналіз результатів досліджень в цій області показав, що ученими (С. І. Голод, В. Е. Каган, І. С. Кон, С. В. Ковальов, Г. В. Лагонда, О. І. Чеснокова, Н. А. Шинкарева та ін.) в тому або іншому ступені вивчалася ця проблема, але як доказ аналіз теорії і практики в сучасній соціокультурній ситуації необхідні подальші дослідження.

Отже, вищевикладене націлює на інтенсифікацію вирішення проблеми виховання гендерної культури дітей і підлітків за рахунок подальшої розробки науково-методичного забезпечення цього процесу, тісної взаємодії школи і сім'ї, підвищення компетентності фахівців і батьків тощо.

Величезну роль в цьому грають різні центри, об'єднання, а також установи освіти, сім'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каган В. Е. Стереотипы мужественность-женственность и «образ – Я» у подростков. *Вопросы психологии*. 1989. № 3. С. 53–62.
2. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково методичні матеріали до тренінгової програми. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 8. С. 64–68.
3. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект: навч. посіб. Тернопіль: Богдан, 2004. 124 с.
4. Кузнєцова М. О гендерній культурі вчителів замовте слово. URL: <http://www.krona.org.ua> (дата звернення: 16.09.2019).
5. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2007. 236 с.
6. Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи. Україна*. 2006. № 6. С. 6–12.

REFERENCES

1. Kagan, V. E. (1989). Stereotipy muzhestvennosti-zhenstvennosti i «obraz – Ja» u podroskov. *Voprosy psihologii – Psychology issues*, 3, 53–62 [in Russian].
2. KikInezhdI, O. M., KIz, O. B. (2007). Formuvannya gendernoyi kulturi molodi: naukovu metodichni materiali do treningovoyi programi. *Praktichna psihologiya ta sotsialna robota. – Practical psychology and social work*, 8, 64–68 [in Ukrainian].
3. Kravets, V. P. (2004). Pedagogika ta psihologiya: genderniy aspekt. Ternopil: Bogdan [in Ukrainian].
4. Kuznetsova, M. O gendernoyi kulturi vchitelay zamovte slovo. URL: <http://www.krona.org.ua> [in Ukrainian].
5. Terzi, P. P. (2007). Formuvannya gendernoyi kulturi studentiv vischih tehnicnih navchalnih zakladiv. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
6. Tsokur, O. (2006). Genderne vihovannya – nagalna potreba suchasnoyi osvitnoyi sistemi. *Direktor shkoli. Ukrayina – Head teacher. Ukraine*, 6, 6–12 [in Ukrainian].